

KABINET MUZIČKIH AUTOMATA

Mehanički muzički automati su uređaji koji bez udjela ličnosti izvode određene muzičke motive posredstvom mehanizma. Za razliku od suvremene tehnike koja tretira problem automatskog muziciranja na osnovi snimke i reprodukcije od muzičara izvedene glazbe, mehanički muzički automati tradicije ostvaruju tonsku sliku muzičkog opusa svojim vlastitim zvukom. U tu svrhu opremljeni su svi mehanički muzički automati registrom glasova koji sačinjava niz ugođenih zvučnih elemenata kao na primjer zvona, svirala ili žice. O tipu zvučnih elemenata ovisi karakter zvuka pojedinog automata te ih možemo analogno klasificirati kao automate sa žicama, automate sa sviralama i tako redom. Tonove iz registra uključuje automat mehanički ili pneumatski posredstvom šablone prema poretku, broju i trajanju kako to određuje harmonijska i ritmička struktura kompozicije. Šablona je izrađena prema notnom zapisu a u toku tehničkog razvoja automata ona se javlja u raznim oblicima i od raznog materijala – od drvenog ili metalnog valjka sa zaticima preko perforiranih ploča od kartona ili lima do perforirane trake papira. Kao pogon automata služi stroj na uteg ili pero. Na automatima kasnijeg vremena zapaža se i primjena elektromotora. Kod pojedinih tipova preuzima funkciju motora čovjek, aktivirajući automat stalnim okretanjem ručice. Registar tonova, šablona kao nosilac muzičke teme i pogonski mehanizam su osnovni elementi bez kojih ostvarenje ma kojeg mehaničkog muzičkog automata ne bi bilo zamislivo.

Iskonska ideja muzičkog automata nije bila uvjetovana muzikalnim potrebama već je proizašla iz opće gradnje automata, koja predstavlja specifičnu granu tehničkog stvaralaštva usmjerenog umjetnom ostvarivanju i oponašanju prirodnih tvorevina za čime je čovjek po posebnom, od prirode danom nagonu težio od pamtivijeka. Na pojavu automata nailazimo već u kulturama Antike u vidu androida. Povijest srednjeg vijeka spominje automat cara Ikonomaha iz Bizanta s umjetnim drvećem na kojemu pjevaju ptice. Sličan automat spominje se i u Njemačkoj oko godine 1250. Na ta dva posljednja primjera zapaža se ne samo želja za automatizacijom vizuelnih već i akustičkih fenomena oponašanjem ptičjeg glasa. Najraniji materijalno dokumentirani automat koji možemo nedvojbeno klasificirati kao glazbeni automat je prema dosadašnjim istraživanjima »Carillon« u Njemačkoj nazvan Glockenspiel. Carilloni su bili opremljeni nizom ugođenih zvona, valjkom kao nosiocem glazbenog programa i pogonom na uteg. Javljaju se i spominju već u 14. stoljeću na području zapadne Evrope (Francuska, Nizozemska i Belgija) gdje ukomponirani kao akustički ukras u sakralne ili reprezentativne profane građevine nerijetko postaju simboli dotičnog grada. Kao pandan carillonu možemo smatrati i automat velikih razmjera sa sviralama i programiranim valjkom iz godine 1502. koji nam je ostao sačuvan na tvrđavi u Salzburgu. Dimenzionalnošću, monumentalnim obilježjem i svojom namjenom ti su automati izraz izvornih stvaralačkih težnji: želje za ostvarenjem kurioziteta udaljeno od svjesnog doprinosa muzičkom životu. Vrijeme renesanse, doba oživljavanja znanosti, unapređenja umjetničkih grana i zanatskih disciplina te otkrivanja novih forma muzičke kulture unosi nove momente i u historiju muzičkog automata. Tehnička dostignuća mehanike a napose urarstva omogućuju njegovu daljnju transformaciju. Automat dobiva pogon na oprugu i manje dimenzije te ovime stječe uvjete za opstanak u interieuru. U zamahu usavršavanja općeg muzičkog instrumentarija, uvjetovano intenzivnijim kultiviranjem instrumentalne muzike, pojavljuje se tip spineta koji je pored klavijature za sviranje rukama bio opremljen također i mehanizmom s valjkom i pogonom na oprugu za automatsku muzičku

produkciju. Kombinacija automata i spineta odaje nove stvaralačke tendencije i nova gledišta koja u automatu pored kurioziteta naslućuju i novu mogućnost unapređenja muzičke kulture. Ovaj se novi stav tek sporo prihvaća i raskošne težnje baroka i razigran duh XVIII stoljeća akceptiraju automat prvenstveno kao dragocjen i bizaran inventar svojih interieura. Stoga se automat u vremenskom rasponu od renesanse pa sve do kasnijeg XVIII vijeka rjeđe manifestira kao samostalan predmet – muzički uređaj, već pretežno kao atribut druge tvorevine. Kao što je carillon našao utočište unutar fasada, tako se automati manjeg formata u ono vrijeme ugrađuju u vrednije primjerke mobilijara ili u ure. Ipak XVIII stoljeće nije ostalo bez utjecaja na automat kojeg je razvoj uvjetovan progresom tehnike i same muzike. Prvenstveno u toku druge polovine kada pojava parnog stroja i prvi zračni podvizi ocrtavaju prve konture daljnje, nove životne fizionomije, u razdoblju kada umjetnost klasične muzike ostvaruje vrhunska dostignuća, dobiva i gradnja automata ozbiljnije značenje. »Akustičari«, tako su se zvale osobe čija je djelatnost bila posvećena među ostalim i problemu mehanizacije glazbe, ulagali su mnogo truda oko oplemenjivanja muzičkog izraza svojih instrumenata. Unatoč tome je mehanička glazba automata ostala lišena umjetničke vrijednosti i dubljeg emocionalnog djelovanja. Sačinjavala je zaseban zvukovni svijet, svojevrsnu instrumentalnu muziku koja je pobudila pažnju muzičkih krugova upravo svojom osebujuošću. Skroman dio opće muzičke literature, namijenjen isključivo svijetu automata obogaćuje se daljnjim kompozicijama među kojima se ističu djela Haydna, Mozarta i Beethovena. Automat je postigao čvršću afirmaciju i naišao na širu i ozbiljniju primjenu, ali put od kurioziteta, od dragocjene igračke feudalnih krugova do uporabnog predmeta otvarao se automatu u cijelosti tek u XIX stoljeću.

U povijesti muzičkog automata XIX stoljeće i početak našega vijeka su od osobitog značenja. KABINET MUZIČKIH AUTOMATA upoznaje posjetioca isključivo s onim dijelom baštine što ga je tradicija automata ostvarila u vremenskom intervalu između sloma Napoleonova imperija i završetka Habsburške monarhije. Ovaj period u kojemu su pored tehničkog progressa i socijalno-politički momenti od sudbonosnog značenja, ostvaruje najšire tipološko bogatstvo i automat dosiže svojom tehničkom zrelošću i muzikalnim kvalitetama najveći domet u granicama svojih mogućnosti. Dinamika političkih zbivanja izmijenila je forme društvenog života i unijela nova gledišta i kulturno-socijalna shvaćanja. Širenje kulture nailazi na probleme oko distribucije materijalnih i duhovnih vrednota brojnijim, novoafirmiranim društvenim slojevima građanstva. Javlja se zahtjev za što savršenijim i jeftinijim reprodukcijama mogućnostima. Približavanje likovno-kulturnog blaga širokom krugu građanskog staleža omogućili su litografija, fotografska kamera i kasnije tisak u boji. Popularizaciju muzičkih dostignuća preuzeo je velikim dijelom muzički automat.

IVAN GERERSDORFER
(iz kataloga)